

УДК 330.8

PİYASA SEMALARINDA HAYEK'İN VE WEBER'İN GÖRÜNTÜSÜ

Prof. Dr. **Z. Özdemir**

HAYEK'S AND WEBER'S ECONOMIC VIEWS

Prof. Dr. **Z. Ozdemir**

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ХАЙЕКА И ВЕБЕРА

З. Оздемир, профессор, доктор экономики

Abstract

Hayek and Weber, although influenced by the ideas of Smith, Marx and neoclassical, have attempted to reformulate up to criticize these ideas. It can be argued that these initiatives had been due to historical and intellectual reasons.

Key words: Hayek, Weber, Market.

Аннотация

Хайек и Вебер выступали с критикой идеи Смита, Маркса и неоклассиков. Можно утверждать, что эти инициативы были вызваны историческими и мировоззренческими причинами.

Ключевые слова: Хайек, Вебер, рынок.

Hayek'in piyasa anlayışı, İktisat ilminin babası konumunda Smith'in, onun takipçisi Ricardo'nun, Marx'ın, Keynes'in ve nihayet Weber'in formüle ettikleri piyasa olgusunun "çatallaşma" noktasında durur. Ancak Hayek'in bu duruşu kendinden öncekilerin bakiyesi olmadığını fakat onların parazitlerini ayıklayarak, nispeten toplamları olma özelliğini kazandırmıştır. Yazılarının bazen karmaşık bazen oldukça sade ve bazen de kendi içerisinde çelişkileri olduğu için piyasa tarihinin çatallaşma noktasında demlenmeye durması oldukça normal bir olgu gibi görünmektedir. Buna rağmen Hayek, kendinden öncekilere nazaran piyasa teorisinin temel öğelerini daha uyumlu ve tutarlı bir şekilde oluşturmayı başarmıştır. Hayek, piyasaların kendi yıkım tohumlarını içerisinde barındırır fikrinden ziyade, kendi gelişim olgularını içerisinde taşıdığını düşündüğü için Marx'ın, piyasaya sınıf merkezli bakışından uzaktır. Onun inancında, çağdaş piyasalar, kendi içerisinde tutarlı, keşif ve catalaxy aracılığıyla kendini yıkmayacak tam aksine olgunlaşacaktır. Hayek'in piyasa kavramlaştırmasına dair biçimsel özellikler de zaten bu kavramların "deruni" yapısında aranmalıdır.

Hayek'in piyasa anlayışında, görünmez elin işlerliğinin etkin olmaması halinde fonksiyonlar dengesinde meydana gelen bozulmalardan ziyade, piyasanın en derininde bulunan karakterin aranışı vardır.

Smith'in, Marx ve neoklasiklerin düşüncelerinden etkilenmiş olmasına karşın Hayek, bu düşünceleri eleştirmek kadar yeniden formüle etmeye girişmiştir. Bu girişim, tarihsel ve entellektüel nedenleri dolayısıyla olduğu söylenebilir.

Hayek'in eserleri, kendinden önceki piyasa çalışmalarına değer kazandıran ve yeni bir yön tayin etmesinde spekülatiflikten uzak parçalanmış piyasa tarihini bütünleştiren niteliktedir. Hayek, insan-toplum anlayışının bilimselliği ile gündelik piyasa ve felsefesi arasındaki sınırı veya ayırıştırmaı aşarak bütünleştirmeye çalışan bir enterdisipliner bir kişiliktir.

Hayek piyasayı, feodalizmin kalıntısı ve pre-kapitalist dönemin uzantısı olmaktan kurtararak ona, “toplumun” ihtiyaçlarını ya da fiziksel zevklerini tatmin eden bir kişilik kazandırmıştır. Bir başka ifade ile Hayek, nesnelere yönettiği piyasayı, aktörlerin yönettiği veya “keşif” yaptığı bir kurum haline getirmiştir. Böylece pre-kapitalist dönemin eşya-insan çatışmasına son vermiştir. Smiht ve Ricardo’nun Ortodoks teorik ekonomi geleneğini piyasa günceline taşıyarak yeniden yaratmıştır. Bilindiği gibi hiçbir büyük fikir tek bir beynin eseri olmayıp kendinden öncekilerin doğal sentezinin ürünüdür. Hayek piyasaya yaklaşımı da, böyle bir sentezin sonucudur. Bu nedenle Hayek piyasa kavramını, biçimsel olarak değil, serbestçe, doğasına ilişkin özlü bir şekilde yani, hakikatte piyasa hangi anlama geliyorsa o anlamda kullanmıştır.

Hayek, Marx’ın dramatik bir şekilde sınıf çatışmasına dönüştürdüğü piyasa kurumunu, bireysel çıkar olgusunu sosyo-psikolojik norm kazandırarak piyasayı insanlaştırmıştır. Bu bir anlamda, piyasanın içsel dinamiğiyle, aktörlerin kendilerine özgü dışsal unsurlarının birlikte oluşturduğu yeni bir toplum modelinin ön hazırlığı gibi görünmektedir. Kısacası, Hayek’in elinde piyasa kendi kavramları ile yüzleşiyor (veya kendi kendisi ile yüzleşmekten çekinmiyor)ve bu kavramlarla piyasanın analizini Hayek, bireysel ve toplumsal kurtuluşun belirtisi olarak görüyor.

Hayek’in gelişmesinde Birinci dünya savaşı Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu dağılışı ve yükselen Alman ve Slav milliyetçiliği etkin rol oynamıştır. Bu süreçte önce düşünsel tartışmalar gelişmiştir. Bu tartışmaların bir ucunda C.Menger’in başlattığı, Mises (Vienna Ticaret Odası Başkanı), Bohm-Bewark (Avusturya Cumhuriyetin ilk Maliye Bakanı) ve Hayek ve Schumpeter (Kısa süreli bir Maliye bakanlığı yapmıştır) bulunuyordu. Diğer ucunda ise, sosyalist iktisatçılardan, Otto Bauer (geçici hükümetin Dışişleri Bakanı), Karl Renner (1918’deki geçici hükümetin ilk Başbakanı) ve Rudolf Hilferding vardı.

Fonksiyonlar dengesinin bozulmasının bir göstergesi olarak görülen piyasa, bir anlamda Hayek’le tekrar dirilmiştir. Piyasasının maddi ve manevi unsurlarının, potansiyel yaratıcı bir güç olarak alınması, piyasaya sosyolojik ve ekonomik bir kurum kimliğine kavuşturmuştur. Bu kimlik, verimsiz kabul edilen irrasyonel unsurların piyasada etkinlik kazanmasıdır. Piyasanın derunleşmesi, maddi ödüllerin (karın) dağılımının bakımından eşitçi olmayan farklılaşmayı nispeten en aza indirecek gibi durmaktadır. Dolayısıyla, piyasadaki aşırı karın dağılımının yeniden düzenlenmesi piyasayı daha sosyalleştirmiş olacaktır.

Hayek’in piyasa analizine, kendini savunan bireyin özgür ruhunun bilimsel mekanizmaları hakimdir. Yani, Hayek, piyasa analizine piyasa koşullarında bireylerin kişisel gelişim ve evrimlerinin kuramı getirmiştir. Sağlıklı piyasa toplumunun oluşumunda piyasa ruhunun gelişimi veya aksine çözümlenmesinin düzenli bir şekilde analiz eden Hayek, doğal olarak eski klasik görüşleri de bir tarafa bıraktığı söylenemez.

Hayek’e göre piyasa nasıl uygun toplumsal ve kültürel koşulları bulduğunda geliyorsa ekonomide aynı şekilde gizli güçleriyle birlikte doğurur.

Hayek, belirli ekonomik reçeteler hazırlamaktan çok, felsefi argümanları ve buradan da hareketle ekonomik ve siyasal bir ahlak üretmiştir. Popüler bilince nüfus eden Hayek’çi kocakarı ilaçlarına karşı koymak pratik ve amprik açıdan yeterli değildir [2].

Hayek sadece uzun ömürlülüğü veya büyük verimliliği değil, neo-liberal ekonomi politiğe verdiği düşünsel temellerinin gücüyle de neo-liberal düşünürler arasında en dayanıklısıdır [3].

Hayek’e göre serbest piyasa uygarlığın kendiliğinden bir ürünüdür. Tasarlanmadan daha çok, rastlantısal olarak doğan bu ürün, hiçbir kimseden taraf değildir ve hiç kimse arasında ayırım gözetmez. Bu anlamda Hayek’te eşitsizlik yoktur.

Hayek’in kendi kendisine verdiği görev, serbest piyasaya dayalı anayasal liberalizmin kendi bilincine varmasını ve cinlerin anayasasının sihirli lambasına geri dönmesini sağlamaktır [4].

Değer, bireysel malların veya mal miktarının bireyler için taşıdığı önemdir.;Çünkü, ihtiyaçlarımızın tatmin edilmesi için onların yönetimine bağımlı olduğumuz bilincindeyiz. (Menger’in The Principles of Economics 1871 de basılan kitabındaki F.Hayek’in giriş yazısından) Böylelikle bireyler bütün mal ve hizmetleri kendi kişisel tercihlerine göre sıralandırabilmelidir. Bu öznel değer anlayışı Avusturya okulunun temel öncülü olmuştur. Fiyatlar, mal ve hizmetlerin değerlendirilmesini yapan ve tercihlerine göre gelirlerini nasıl en iyi harcayacaklarını hesaplayan

ekonomik aktörler tarafından konulur. Menger'e göre, fiyat sadece "birey ekonomileri arasındaki ekonomik denge belirtisidir" [5].

Mises Sosyalizm'e tüketici talepleri ve kaynak kıtlığını dikkate almadığını yönüyle karşı çıkar. Talep ve kaynakların sonsuz ve durmaksızın değişen bileşimleri, bir merkezi planlama sistemi tarafından, hiçbir zaman ikinci plana atılmazdı6. Mises'in başlattığı tartışmaya Polonyalı O.Lange ile Britanya'lı Sosyalist iktisatçı H.D.Dickinson katılmışlar ve ona etkin karşı cevaplar vermişlerdir. Ancak, bunlar, kaynak dağılımının emek değeri olarak analiz etmeyip, Marshal'ın ve Neo-Klasik iktisadın fiyatlarının belirlenmesinde deneme yanılma olasılığına ilişkin varsayımlarla bir sistem kurmaya çalışmışlardır. Özellikle Lange, kapitalizm yapabileceği her şeyi yapabilecek ama ayrıca kapitalizm yeteneklerinin ötesindeki toplumsal hedefleri gerçekleştirecek bir sosyalist ekonomi kurmaya planlamıştır. Lange, merkezi bir planlama organının, deneme-yanılma süreci aracılığıyla, devlet mülkiyetindeki işletmelerin faktör fiyatlarını, kapitalist piyasayı taklit eden, ama karın azamileştirilmesini içermeyen bir model geliştirmiştir. Bu modelde merkezi planlama fiilen piyasanın yerine konulmasını, iktisatta ilk kez organ nakli olarak görülebilir. Bu organ mal ve hizmetlerin "gölge fiyatlarını" (piyasayı gölgelediği için) öyle bir tarzda tesbit edecektir ki; arz miktarı talep miktarına eşit olacaktır. Dolayısıyla, sosyalist yöneticilerde, kapitalist işletme yöneticilerin fiziki planlamalarında temel aldıkları "marjinal maliyet-fiyat eşitliği" noktasında üretimlerini planlayacaklardır. Böylece kapitalizmde olmayan fakat sosyalizmde olan şirketin iç bütünleşmesindeki toplumsal maliyetlerde marjinal maliyete ilave olmuş olacaktır. Emek değeri temel almayıp, piyasa merkezli bu yaklaşım O.Lange'yi ilk bakışta piyasa sosyalisti konumuna kaydırmıştır. Bu yaklaşımı ekonomik bilginin niteliği açısından acımasızca eleştiren Hayek olmuştur. Hayek'in eleştirisindeki temel argüman, bilginin ve toplumsal düzenin yapısına ilişkindir.

Hayek bilgi teorisi olarak ele alınan bu argümanda ekonomik bilginin kendi doğası itibarıyla, bireysel veya kolektif tek bir beynin alabileceği ekonomik kararlara ilişkin tüm faktörlerin bilinemeceği esası vardır. Ayrıca tek bir otorite de bireyleri bilgisini etkin bir biçimde merkezleştiremez. Hayek'e göre ekonomik açıdan önem taşıyan bilginin büyük kısmı "zaman ve durum" bilgisidir [7]. Bilindiği gibi, zaman ve durum bilgisi çoğunlukta kısa ömürlü ve her zaman yanıtlan zımni bir bilgidir.

Hayek, bilgiyi, toplumsal bir ürün olmaktan çok, "bireysel" bir vasıf olarak görür. Bilgiyi, fiziksel bir karakter gibi görün Hayek, salt akıl ve beden birdir ve bireyin bilgisi de bunların ayrı ayrı ve eşsiz bir biçimde yaşadığı şey olarak değerlendirir.

Hayek, amaçlı eylemin toplumsal sonuçlarının asla bilinmeyeceğini ifade eder. Bu temel varsayımla toplumsal düzen ve toplumsal gelişme, bireylerin faaliyetleri ile kestirilemez. Toplumsal düzen ve gelişme evrimi, amaçlanmamış deneyin bir sonucudur. Toplumsal bir sonucu tasarlama ya da düzenlemeye yönelik her hangi bir eylem, veya davranış, uygarlığın doğal süreçlerine müdahale demektir ki, o da yıkıcı ve ahlak dışı sonuçlar yaratır [8].

Alternatif bir bilgi anlayışı ve bilginin toplumsal ve ekonomik üretimi, dağıtımı ve kullanımı, neo-libarel siyaset ve iktisat teorisinin karşısına açıkça çıkarılmamış ve ekonomik bir örgütlenme modelini oluşturmak için kullanılmamıştır [9].

Derdes Weber

Smith ve Marx düşüncelerinden etkilenmiş olmasına karşın Weber, bu düşünceleri eleştirmek kadar yeniden formüle etmeye girişmiştir. Bu girişim, tarihsel, dinsel ve entellektüel nedenler dolayısıyla olduğu söylenebilir. Bu bağlamda Weber'in Marx'ın "sınıf, statü ve parti üçlüsünü tersine geliştirerek çevirdiği savunulur [10]. Weber için sınıf kavramı her zaman için insanların onun farkında olup olmamalarından bağımsız olarak var olan piyasa menfaatleri anlamına gelmiştir. Bu nedenle Weber'in, topluluklar şeklinde olan statü grupları, pazar ortamından kaynaklananlardan daha çok, onların gruplaşma ölçütü üzerine bina edilmiş olmaları gerçeğinden türemiştir [11]. Bu anlamda Weber sınıfı üretim ilişkilendirerek ifade bulundururken, statü gruplarını belirli hayat tarzları biçiminde tüketimle ilişkilendirmiştir. Ayrıca Weber, statü gruplarının ilişkilerinin birden çok ilişkiler eksenine oturarak, piyasada gelişen ilişkilerden daha üstün tutmuştur.

Bilindiği gibi Marx sınıfı salt ekonomik bir olgu olarak almış ve sınıf çatışmasını maddi menfaatler çarpışmasına bağlamıştır. Weber ise, toplumu ekonomik çıkar bölünmesi ile oluşan sınıf, farklı statüleri oluşturan topluluk kimliğinin parçalanmasına karşılık geldiğini ileri sürerek Marx'tan ayrılmıştır. Buna ilave olarak Weber, öznel bir değerlenmeye bağımlı olan statüyü toplumun katmanlaşma boyutu olarak kabul etmiştir. Weber bu katmanlaşmadan bağımsız değişken bir faktör olarak ta “iktidar” boyutunu eleştirel ve anlamsal sosyolojisine katmıştır. Weber bu ayrımı yaparken sosyolojik tahlile “sahipçi ve kazanıcı sınıflar” diye iki kavramı daha kazandırmıştır. Ona göre, bir yanda ... kazançlar için kullanılışlı olan mülkiyet türleri ve diğer yanda... pazara sunulacak hizmet türleri;böylece karışık tipoloji çıkar ortaya. Pazar kazanımları elde edilecek mülkiyet türleri, her ne kadar –sahipçi ve kazanıcı sınıflar şeklinde- genelde ikiye ayrılrsa da büyük ölçüde değişkendirler ve hakim sınıflar içinde farklı bir çok türde çıkarlar üretirler [12].

Weber, rasyonel kapitalizmin irrasyonel kapitalizm formları karşısındaki ayırt edici özelliğinin, olabildiğince çok kazanç, mal ve mülk elde edebilme amacı değil, sürekliliği olan rasyonel kapitalist teşebbüs aracılığı ile elde edilen ve sürekli olarak yenilenen bireysel özel kar motivi olduğunu vurgular [13]. Siyasi şanslar, spekülatif kanallar gibi rastgele kazançları düşünmeden iktisadi faaliyetleri hesaplı, objektif bir işletme aracılığı ile getireceği kara bel bağlamak anlatımında rasyonel davranan bireyler tarafından “özel kar” elde etme amacıyla işletilen serbest girişimler üzerinde yükselen ve bütün sosyal sahalara damgasını vuran bu kapitalizm modern bir olgudur [14].

Weber’ e göre irrasyonel kapitalizm evrensel olarak mevcuttur;rasyonel kapitalizm ise batı dünyasına hastır. Bu anlamda batının modern kapitalizmine rasyonel işletme kapitalizmi” de denilir. Kısaca, kapitalizm ayırt edici dinamikleri “rasyonel birey ve rasyonel girişim”dir [15]. Bir başka ifade ile, Weber, İktisadi eylemin yapısını veya modern ekonomik faaliyetin oluşum sürecini ve işleyişini açıklamada üç ideal tipten yararlanmıştı;Rasyonalizm, burjuvazi ve kapitalizm.

Weber, din olgusunun ekonomik zihniyete etkisini sistemli bir şekilde analiz eden ilk düşünürdür. İncelemelerinde, psikoloji ve sosyolojiyi adeta ekonomik olgu ile bütünleştirmiş ve ekonomik rasyonelitenin ve girişimciliğin belirli dinsel görüşlerin sonuçları olduğunu belirtmiştir [16].

Weber, dünya dinlerini, zaman, madde ve çevreye ilişkin tutumlarına göre iki kategoriye ayırmaktadır. Kontemplatif-mistik ve aktif – çileci (asetic) dinlerdir. Pozitif nitelikte bir ahlaki faaliyeti aktif çileci dinler, Tanrısı için mücadele eden disiplinli ve görev bilinci gelişmiş;mistik dinler ise içe dönük ve münzevi, dünyadan kaçan, dünya ile mücadeleyi gereksiz gören birey tipolojileri geliştirecektir.

Weber, sınıf, statü ve partilerin üçünü de iktidar dağılımına ilişkin olgular olarak görür ve partileri, modern rasyonel devlete bulunabilecek bir argıt olarak tanımlar.

Weber’in soyut modern kapitalist gelişme modeli’nin iki temel özelliği, onun görüşlerini Marx’tan kesin bir biçimde ayırır. Bunlardan birincisi, onun “kamulaştırma” analizinde bulunmaktadır. Weber için işçinin kamulaştırılması endüstriyel alanla sınırlanmaz;Bu sadece toplumun başlıca tüm kurumsal sektörlerinde bulunan çok daha yaygın bir kamulaştırma süreci içinde bir ögedir. İşçinin kendi üretim araçlarının kontrolünden koparılması, resmi memurların yönetim araçlarının kontrolünden ayrılması ve orduda askerlerin savaş araçlarının kontrolünden uzaklaştırılması aynı sürecin farklı yansımalarıdır. İkinci faktör ise, Weber’in rasyonaliteyi ele alış şeklidir. Marks için teknik akılcılık ile hakimiyet akılcılığı arasında özsel bir ayrım olmasına karşın (kapitalizmde nesneleştirme ve yabancılaşma aynı potada erimeyi gösteriri, ama bunlar kapitalizmin aşılmasıyla geline sosyalizm aşamasında ayrıcalıklardır);Weber için akılcılık türleri, modern kapitalist düzenin yayılmasının icap ettirdiği genel rasyonalizme sürecinde kaçınılmaz olarak birbirine bağlar. Yani, Weber, Marx’ın ayırdığı, teknik ve hakimiyet akılcılığını birleştirerek genel bir rasyonelleşme sürecinde birbirine bağlamış ve bunu da bürokratikleşme kavramına atfetmiştir. Weber’in görüşüne göre, modern kapitalist girişimi mantığı, modern ekonomik biçimleri geleneksel olandan ayıran belki de en önemli etkendir [17].

Bu ilişki modern kapitalizm ve bürokratikleşme arasında kurduğu bir ilişkidir. Yani, bürokrasinin yayılması, hem işçinin kamulaşmasını kapsar hem de insan idaresinin örgütlenmesine akılcılığın tatbikini içerir [18].

Weber, Marks'ın soyut kapitalist gelişme modelinin 'ekonomik' olanın 'politik' olana yönelterek türettiği; Weber modeli ise, 'ekonomik' olanı anlamak üzere çerçeve olarak 'politik' olanın kullanıldığı ters muhakeme sürecinden doğmuştur [19].

Weber' in vurguladığı gibi akılcı devlet, hiçbir surette salt belirginleşen modern kapitalizm oluşumunun bir sonucu değildir. Akılcı devlet, bundan öte, kendi ortaya çıkışının önünde yürü ve kendi gelişimini teşvik eder.

Weber'de sosyal sınıf önemlidir, çünkü o sınıf durumu, pazar konumu ile bir tutmasından kaynaklanan çaprazlama sınıf ilişkisinin birleştirici temasıdır. Şayet pazar konumu tam anlamı ile tatbik edilirse, hemen hemen sonu gelmez çoklukta sınıf durumunu ortaya çıkarır. Buda ancak, bireyler arasında ortak bir karşılıklı değişim ilişkisi yaratacak şekilde kümelenmesi sayesinde olur.

Hegel, bürokrasinin, sivil toplumda bulunan bencil menfaatlerine karşı, toplumun genel menfaatlerini temsil ettiğini savunur. Buna karşın Mark, bürokratik devletin hakim sınıfın odaklanmış bir tezahürü olduğunu görüşündedir.

Kaynaklar

1. Norman, Banny Piyasa İçin. Atilla Yayla, Piyasa Medeniyeti, Liberte Yayınları 2004 Ankara, s. 74-75.
2. Hilary Wair Wright, Yeni Bir Sol Üzerine Tartışmalar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s.84.
3. Hilary Wair Wright, a.g.e., s. 85.
* Hayek, 1984'e kadar 34 kitap, 25 broşür ve 235 makale yazmış, 13 mart 1992 de ölmüştür.
4. Hilary Wair, Wright, a.g.e., s.90.
5. Hilary Wair Wright, Yeni Bir Sol Üzerine Tartışmalar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s.91.
6. Hilary Wair Wright, Yeni Bir Sol Üzerine Tartışmalar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s.92.
7. Hilary Wair Wright, Yeni Bir Sol Üzerine Tartışmalar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1995, s.94.
8. Hilary Wair Wright, a.g.e., s.94.
9. Hilary Wair Wright, a.g.e., s.94.
10. Antony Giddens "İleri Toplumların Sınıf Yapısı , Marksist Yaklaşımın Eleştirisi", Çev., Ömer Baldık, Birey Yayıncılık, İstanbul, 1999, s.49.
11. Antony Giddens, a.g.e., s.52.
12. Antony Giddens, a.g.s., s.51.
13. Sabri Ülgener, İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası, İstanbul, 1981, s. 128-129.
14. Davit Beetham, Max Weber and the Theory of Moden politics. Geoge Allen unwin, Oxfort, 1974, s.269-171.
15. Enver Alper Güvel, Tarihsel açıdan Politika, Toplum ve Ekonomi, Karşılaştırmalı Bir İnceleme, Adana Nobel Kitapevi, 1999, s.10.
16. Davit McClelland, "The achievving Society", Toronto, Princeton, New Jersey, New York, London, 1961, s.11.
17. Antony Giddens ileri toplumların sınıf Yapısı Marksit Yaklaşımın Eleştiresi, çev., Ömer Baldık, İstanbul, Birey Yayın., 1999, s.55.
18. Antony Giddens, a.g.e., s.56.
19. Antony Giddens, a.g.e., s.56.